

СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОСТІ УКРАЇНИ

Сергій Бутко

●

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКІ ВІДНОСИНИ В ПОГЛЯДАХ ЧЕРНІГІВЦІВ — ЗАСНОВНИКІВ ОУН

Організація Українських Націоналістів (далі - ОУН), яка по праву вважається лідером українського національно-визвольного руху в 30-і - на початку 50-их років, зробила вагомий внесок у створення умов та наближення відновлення незалежної, соборної Української держави в 1991 р. У пам'яті поколінь вона залишилася символом українського прагнення бути господарем свого життя, своєї землі. Політика організації змінювалася та уточнювалася під час Другої світової війни щодо ставлення до Росії, російського народу, російської меншини в Україні на користь гуманістичних та демократичних засад, сформованих Українською державою в 1917-1921 рр. Проте незмінною залишилася позиція до російського та всіх інших імперіалізмів за будь-яких назв, форм та облаштунків як ворогів, поневолювачів, з котрим у принципі не може бути жодного компромісу. Покоління Степана Бандери, Романа Шухевича та Василя Кука, представлене в ОУН та УПА, наочно продемонструвало цей підхід у збройній боротьбі проти усіх держав і сил - поневолювачів українського народу. У підготовці й вихованні такого незламного патріотизму важливу, якщо не вирішальну роль зіграли українські патріоти з Наддніпрянщини ще на етапі утворення українського радикально-націоналістичного руху, створення та становлення ОУН. Серед них відзначилися також і наші земляки з Чернігівщини.

Спробуємо хоча б побіжно окреслити роль засновників ОУН - вихідців із нашого краю - фронтовиків із Армії УНР Максима Загривного (Гриви), Осипа Твердовського та діяча УЦР, дипломата УНР доби Директорії Євгена Онацького у формуванні безкомпромісної позиції у ставленні до всіх загарбників України і, передусім, російського імперіалізму, вихованні патріотів.

В еміграції однією із організацій-засновників ОУН була Легія Українських Націоналістів (далі - ЛУН), існувала в 1925-1929 рр. в Чехословаччині. Вона складалася переважно із емігрантів-наддніпрянців, у першу чергу, ветеранів Армії УНР ¹. Зиновій Книш - український націоналіст галицького походження, спеціально підкреслив, що саме в середовищі ЛУН вперше безпосередньо вжили назви «націоналіст», «націоналістичний», звідсіля почалася традиція націоналістичного привітання «Слава Україні!», що разом із іншими кличами Організації, за словами тодішнього члена Легії Юрія Артюшенка, були «близькими колишньому воєцтву, бо ж, наприклад, і сам націоналістичний привіт... зродився з традиції Армії УНР. Його уживав постійно Кінний Полк Чорних Запорожців» ³. Поруч із Групою Української Націоналістичної Молоді (далі - ГУНМ) у другій половині 20-их років Легія посіла вагоме місце у націоналістичному русі в еміграції.

Так, чільний член Української Військової Організації (далі -УВО) та ГУНМ Осип Бойдуник підкреслив у своїх спогадах, що «в цьому русі [у другій половині 20-их років. - С. Б.] почав вибиватися й домінувати наддніпрянський елемент, який не був організаційно пов'язаний з УВО і якого в УВО бракувало»⁴. За його словами, командант (керівник, командир) УВО полковник Є. Коновалець «надавав великої ваги [...] боротьбі з московсько-більшовицьким окупантом України» і «брак наддніпрянського елемента в УВО непокоїв Євгена Коновальця, тим більше, що в його плянах було посилити чинну акцію на Україні під московсько-більшовицькою окупацією»⁵. З іншого боку, українські патріоти з підросійської України безальтернативно вважали лідером організованого націоналістичного руху - ОУН саме Є. Коновальця. Полтавець Ю. Артюшенко у спогадах спеціально наголосив, що «ЛУН підтримала кандидатуру на Голову Проводу ОУН полк. Євгена Коновальця, головним чином тому, що він із усіх вищих старшин Армії УНР уособлював у собі фронтową боротьбу і революційне підпілля, фронтовика-воєнка й державного мужа-політика». Мемуарист, висловлюючи точку зору своїх соратників по Легії, ставив на один щабель Коновальця з легендарною для них постаттю Петлюри: «І коли Головний Отаман Симон Петлюра в наших очах був персоналізацією універсальної в чині ідеї й тої всенационально-воєцької повноцінності, що органічно виростала з наших минулих державницьких періодів, то Євген Коновалець в наших очах був уособленням нуртуючих у глибинах народніх прошарів ідеологічних, політичних і національно-соціальних прагнень»⁶. Наддніпрянців галичанин Коновалець влаштував і тим, що був випробуваним соборником і розумівся на проблемах українсько-російських відносин не тільки теоретично. Говорячи про те, «якою далекосяглою була політична думка і прозорливість» полковника Армії УНР, Артюшенко наводить його слова з праці «Причинки до історії української революції»: «З утратою наддніпрянської бази Галичина буде втрачена для українців навіть і тоді, коли галицькі війська відберуть Львів, тому що поміж Польщею і Большевією сама Галичина ніяк втриматися не зможе». Молоді ветерани визвольної боротьби цінили, що Коновалець, без жодної думки про торгівлю національними інтересами, виступав за «включення в обсяг української державної політики Закарпаття, а то навіть Зеленого Клину [на Далекому Сході. - С. Б.]», і робили висновок про лідера, який має «глобальні політичні концепції»⁷.

Внаслідок соборницької політики Коновальця утворення ОУН на Першому Конгресі Українських Націоналістів у 1929 р. було здійснено за вагомою участю наддніпрянців. З 30 делегатів та 2 гостей збору 15 були наддніпрянцями⁸, 10 учасників конгресу представляли співорганізатора ОУН - ЛУН⁹. Заступником Коновальця обрано також наддніпрянця, підполковника Армії УНР Миколу Сціборського, більше половини Проводу Українських Націоналістів (далі - ПУН) теж представляли підросійську Україну. Також символічно, що 28 січня 1929 р. на відкритті Першого Конгресу відразу після Коновальця можливість виступити з вітальною промовою була надана гостю форуму - представнику «групи українців Північного Кавказу, що стоять на засаді Незалежної й Соборної Української Держави»¹⁰ - полковнику Кіндрату Плохию, родом з Кубані, провідному діячу Громади кубанців у Чехословаччині¹¹.

Одним із яскравих діячів доби становлення націоналістичного руху та початків ОУН був уродженець Чернігівщини Максим Загривний (1893-1931). Нам мало відомо про цю постать. Дослідник розвитку української поезії в діаспорі Микола Неврлий, спираючись на спогади критика Михайла Мухіна, пише, що сестру М. Загривного згвалтували чекісти, а батька й брата замучили, «сам він утік до повстанців, де й воював у чернігівських загонах»¹². На фронті в лавах Армії УНР був поранений і носив «у своїх легенях більшовицьку кулю»¹³.

В еміграції жив у м. Подебради (Чехо-Словаччина) і, правдоподібно, вчився в Українській господарській академії. Входив до керівного складу ЛУН разом із М. Сціборським і Ю. Артюшенком¹⁴. М. Загривний активно виступав за організацію єдиної соборної націоналістичної організації. Чільний діяч УВО, ГУНМ, ОУН та редактор тодішнього офіційного органу ПУН «Розбудова Нації»

(далі - «РН») Володимир Мартинець назвав у спогадах персонально Загривного серед тих, кого «з правдивою радістю ми вітали кожного нового співробітника й автора з-поміж членських рядів, та ще й початківців на полі публіцистики»¹⁵. Так, у 1928 р. він надрукував згадану Мартинцем статтю «Революційна теорія й закон життя», у якій зробив висновок, що «інтернаціональний революційний рух безславно закінчився» і «починається нова доба революції - революція національна», вважав федерацію спадщиною більшовизму, яка «спирається на 300-літній російський абсолютизм та є лиш його інерцією». І підкреслив: «ніякий народ б[увшої] Росії, крім хіба москалів, і чути не хоче про федерацію»¹⁶.

Як делегат-представник від ЛУН М.Загривний у 1929 р. на Першому Конгресі Українських Націоналістів взяв участь у створенні ОУН. Культурно-освітня комісія Конгресу, де він виступив з доповіддю на тему «Література й мистецтво України»¹⁷, також схвалила його проєкт однорідної системи трудової школи майбутньої Української держави. Під час дискусії він взяв верх над прибічником плюралістичної системи освіти з перевагою шкіл класичного типу¹⁸. Також виступав у дебатах на засіданнях ідеологічної комісії форуму¹⁹. Отже, М. Загривний був активним діячем націоналістичного руху.

Проте свій найбільший внесок у визвольну боротьбу та патріотичне виховання української молоді в Західній Україні та зміцнення духу українців у вигнанні він зробив насамперед своєю поезією. Поет Загривний більше відомий під літературним псевдонімом Максим Грива. Його творчість, за слушною оцінкою М. Неврлого, просякнута вольовим напруженням, мотивами боротьби і помсти. Мабуть, найвідомішим твором чернігівського поета-самостійника є вірш «Нас питають - якого ми роду»:

*Нас питають - якого ми роду
І для кого торуєм шляхи,
- Та ж то ми на вратах Царгороду
Залишили донині цвяхи!
Та ж то наша долоня шершава
Так стискала залізо меча,
Що німіла зухвала Варшава,
І султан мимоволі мовчав.
Ми водили в Москву Сигізмунда,
А в Полтаву - варязьку рать,
Ми карали Росію за Суздаль,
За Москву - ми ще будем карать²⁰.*

За спогадами члена Союз Української Націоналістичної Молоді (далі СУНМ) Степана Ленкавського, представника організації, яка діяла на Галичині, він познайомився з М. Гривою на Конгресі. Ближче вони зійшлися та докладно поспілкувалися вже після закінчення форуму в поїзді Відень-Прага. Член СУНМ звернув увагу, що поет «радів, що ми знаємо напам'ять його вірші, друквані в «Державній Нації», що на академіях [зібраннях, засіданнях. - С.Б.] із захопленням декламуємо його вірш «Нас питають - якого ми роду». Під час цієї зустрічі Грива поділився своїми творчими планами щодо підготовки до друку збірки своєї поезії, висловив незадоволення «з неї і мусить переробити тужливо-сентиментальні тони з свого дитинства». Він підкреслив, що «не знає, чи стане йому сил перелити свій гнів і побачити збірку, бо був поранений на фронті»²¹. За нашою інформацією, земляк так і не встиг видати свою поезію окремою книжкою. Звертає увагу, що Ленкавський як представник націоналістичної молоді зі західноукраїнських земель з повагою та, як само собою зрозуміле, оцінює чернігівського поета як «націоналістичного», вкладаючи в це поняття патріотизм і, безумовно, соборність.

У своїй творчості М. Грива закликав не тільки до боротьби проти іноземних поневолювачів України, але різко засуджував москвофільство та радянофільство. Так, у адресованому «Назарукам та Сосюраам» вірші «Відповідь» (надруковано у листопаді 1927 р.) він пише:

*«Ви не маєте жадного Бога!»
«Ви не вірите в труп Ілліча!»*

*«І немає нічого святого
В ваших хижих, крижаних очах!»
«Ви плакаєте думку Мазени,
Зневажаєте мури Кремля, -»
«Вас скарає ображене небо!»
«Вас сирая чекає земля!»
Оттак нарід і досі ще дурять,
-Хочуть знов повернути в раба,
-Большевицький підпасок Сосюра
Та бундючний гетьманський чабан.
Та не треба нам вашого «бога»
І на прощу у Кремль - не пора.
Нас не вабить бита дорога
Співробітників ката Петра.
Наша віра - тверда наче камінь,
І вогнем наше серце пече,
І ніколи наш Бог нас не зкламить,
Бо він в жилах наших тече...
І ніколи нас Бог не покине,
Він накинє свій праведний суд,
Чи віддать «на закланіє» сина,
Чи спровадити Юду на сук²².*

Автор, на нашу думку, не випадково загострив свою позицію, звернувшись до двох осіб, які символізували, так би мовити, проросійську та прорадянську позиції в роздертій у той час на чотири частини Україні. Один із них - громадсько-політичний діяч, журналіст і публіцист Осип Назарук з Тернопільщини, який після української революції відійшов від соціалістичних ідей і став прихильником та пропагандистом українського монархізму²³. Українські націоналісти міцно пам'ятали про акт національної зради гетьмана Павла Скоропадського - «Грамоту» про федерацію України з майбутньою небільшовицькою Росією. Інший противник - визначний²⁴ український поет із Донеччини Володимир Сосюра, який став відомим своєю творчістю в УРСР. Цікаво, що Сосюра та Грива воювали в Армії УНР, були поранені, проте перший після одужання вступив у Червону Армію й пройшов свій життєвий шлях у більшовицькій державі, другий у вигнанні послідовно до кінця боровся за реалізацію ідеї незалежної Української держави. І кожний по-своєму вважав, що служить своєму народу.

Максим Грива органічно належав до знаменитої празької поетичної школи. Називаючи нашого земляка її представником, донецька дослідниця Віра Просалова вказує, що «Празькою школою» умовно називають тих письменників-емігрантів, котрі залишили Україну у 20-х роках і певний час працювали у Чехо-Словаччині, зокрема у Празі. Їхньою суттєвішою об'єднавчою рисою, на думку Ю. Шереха, була віра в українську національну духовність, котра мала привести до здобуття державності, «ідеологія сильної, «невгнутої» людини, аристократа, державника, войовника, лицаря, архітекта недосяжно високих надщоденних вей, майстра двосічного меча»²⁵. Більшість із них були наддніпрянцями, і своєю творчістю вони у справі патріотичного виховання молоді зробили, на нашу думку, набагато більше, ніж уся пропаганда й агітація націоналістичних організацій від ЛУН, ГУНМ і СУНМ до ОУН. Київський дослідник Ростислав Доценко підкреслив, що Грива «рано померши, не встиг стати «першорядним» [поетом празької школи. - С.Б.], але енергією своєю і запалом мав до того завдатки»²⁶. Він у віці тридцяти восьми років «помер на сухоти 1931 р. в Празі»²⁷. Проте його внесок у підготовці майбутніх «бандерівців» до незламної боротьби за волю України важко переоцінити.

Інший фронтовик з Армії УНР, який належав до когорти засновників ОУН, - уродженець м. Ніжина Осип Твердовський. Оцінкою керівництвом ОУН внеску Твердовського у визвольну боротьбу стала публікація в «РН» за травень-червень 1930 р. некролога на його честь й пам'ять. З цього документа та деяких архівних

згадок ми можемо докладніше дізнатися про нашого земляка.

Осип Твердовський народився 1 листопада 1891 р. у м. Ніжині у заможній козацькій родині²⁸. За даними метричної книги, був охрещений наступного дня у Ніжинській Іоанно-Богословській церкві як Іосиф. Його батько - ніжинський козак Матвій Симеонович (очевидно, Семенович) Твердун, мати - Євдокія Іванівна. Хрещені батьки - козак Андрій Тимофійович Лук'яненко і козачка Параскева Симеонова Вольшина (прізвище цієї жінки трапляється у метричних записах часто і пишеться вкрай нерозбірливо). Обряд хрещення здійснили священник Дмитрій Стопановський та диякон Микола Якимов²⁹. Викликає непорозуміння незбіг прізвища батька із синовим. Справа в тому, що козак Матвій Твердун (Твердовський) та його брат Іосиф (Йосип) під час хрещення своїх дітей, соборування тих з них, які померли у ранньому дитинстві, та навіть вінчання («Уволенний в запас взводний унтер-офіцер армії» Осип Симеонов Твердун³⁰) писалися у метричних книгах і так і сяк. Сина Івана Матвій Семенович записав у 1887 р. при хрещенні як Твердовський³¹, а коли дитина через три роки померла, то батько був записаний як «ніжинський козак Твердун»³². Близнята Мирон і Андрій (1893) теж були записані на прізвище Твердовський³³. Старший брат О.Твердовського - Матвій, який згадується у некролозі в «РН», народився 13 вересня 1889 р. у родині ніжинського козака Матвія Симеонова Твердовського і законної дружини його Євдокії Іванової. Хрестили дитя Іосиф Симеонов Твердовський і Параскева Симеонова Волокіна (Вольшина або Вольжина)³⁴. Можна припустити, рідні дядько і тітка по батькові.

Аналіз записів метричних книг з 1887 по 1894 рр. вказує на те, що Твердуни цілком ідентичні з Твердовськими. На жаль, записи у цьому джерелі не дають можливості встановити причину постійного змінювання прізвища.

Про основні віхи життєвого шляху Твердовського-Твердуна ми дізнаємося вже з некролога: «Середню освіту отримав при ніжинській гімназії. З вибухом світової війни служив в 176 переволоченському полку, де скінчив школу хорунжих. За великої війни був ранений, як людина надзвичайно хоробра нагороджений був численними відзнаками аж по орден св. Юрія [«Орден Святого Великомученика и Победоносца Георгія». ³⁵ - С.Б.] включно. На початку революції 1917 р. приймає участь в боях як комендант [командир - С.Б.] українізованого куреня під Гарнополем, де по-друге ранений в голову. По загоєнню рани замість дати зробити собі конче потрібну операцію голови та основно лікуватися, втікає під час навали большевиків (наступ Муравйова) зі шпиталю, продирається до Ніжина, де й організує український відділ та вирушає зі своїм братом бл.п. Матвієм на ст. Крути проти армії Муравйова, що тоді наступала на Україну. Враз із студентським відділом, що й собі туди прибув, боронить станцію Крути; оточений із усіх боків та не маючи вільного шляху до відступу, він з рештками свого відділу та з окликом «Слава Україні» продирається через густі ворожі лави та відходить до Ніжина. По занятті того міста большевиками, переховується зі своїм відділом по лісах, звідки робить безперестанні випади до опанованого большевиками міста; по тяжких боях виганяє большевиків із міста та опановує його до приходу німців. Тоді вступає в київську інструкторську школу, по закінченні якої призначений є до брацлавського полку м. Тульчин. Там, як один із найкращих старшин, стає командантом підстаршинської інструкторської сотні. Невдовзі відкомандирований до 1-го київського сердюцького полку, але відмовляється в ньому служити тому, що складався він майже з самих московських старшин, настроєних ворожо до українців та повертає до брацлавського полку. Під час протигетьманського повстання бере активну участь у боротьбі з московськими карними відділами. За часів Директорії УНР був заступником команданта броневих поїздів «Помста» (коли командантом був його брат), а невдовзі й командантом та вславився низькою героїчних вчинків. Ранений у боротьбі з большевиками попадає в польський полон (Ланцут, Бересть Лит[овський]); там незабаром вступає до 6 стр[ілецької] дивізії армії У.Н.Р. та при відході дивізії на фронт є призначений на бронепотяг. Попавши по-друге на інтернування до Польщі, працює як робітник у Каліші, жертвуючи з зароблених грошей великі суми на різні національні потреби (напр. [...] на «Українську

Трибуну»). Але незабаром залишає Польщу та переїздить до Західної Європи. Працює тяжко в копальнях у Франції, потім на фабриці, а вкінці переноситься до Люксембургу. З тяжко зароблених грошей залишає собі мінімальну частину; решту віддає різним українським установам та організаціям, як рівнож допомагає батькам, [які] залишилися без кусника хліба»³⁶. З 1925 р. патріот із Ніжина вступає до ЛУН і очолює зі своїм соратником Чубом секцію Легії в Люксембурзі. До цієї секції вступили також однодумці, які проживали в суміжних районах Франції³⁷.

У некролозі дана характерна для українських патріотів мотивація вступу О. Твердовського до лав ОУН: «Будучи заклятим ворогом орієнтації на окупантів України, вступає до «Організації Українських Націоналістів», де й веде активну роботу; зокрема - спільно з п. Чубом закладає Відділ ОУН у Люксембурзі та всю свою енергію вкладає для його поширення та зміцнення».³⁸ Тобто підкреслюється, що це реакція на поразку Української революції 1917-1920 рр. і воля вибороти свою незалежну соборну державу. Цей відділ організації охоплював своєю діяльністю й «суміжні терени Франції», а сам Твердовський був уповноваженим «ПУН-у для керівництва працею ОУН» у цьому регіоні³⁹. Іншими словами, він сам належав до проводу організації і відповідно користувався великою довірою у Є. Коновальця.

16 квітня 1930 р. О. Твердовський «помер після операції мозку... в Еші-Альзет у княз[івстві] Люксембург». Причина смерті - старі фронтові рани⁴⁰.

Опис похорону незламного борця за волю України у некролозі дає можливість оцінити авторитет й вплив Твердовського серед українських емігрантів і місцевого населення, ОУН. Вони «вдбулися дуже врочисто в великодню п'ятницю з дому Флямангів, які забрали тіло небіщика із шпиталю до себе, кажучи: «жив він у нас, то від нас мусить і вийти на вічний спочинок». У похоронах взяло участь українське громадянство з національними прапорами та вінками й місцеве населення. Зокрема були представники Відділів О.У.Н. з Кнютанжу й Омеркуру; Відділ із Крезе надіслав національну стрічку з написом; інші Відділи О.У.Н. у Франції та Бельгії надіслали вислови співчуття. Рівнож у похоронах брали участь члени «Української Громади» в Оден-ле-Тіш з головою її п. Нікитином та прапором. Було 9 вінків од українців а 4 від місцевого населення; зокрема звертали увагу написи: ... [у тексті подано п'ять написів французькою мовою, загальний смисл яких, що вони від будинку Фламангів, колег, товаришів і робітників заводу «Arbend», де працював О. Твердовський. - С. Б.], «від Організації Українських Націоналістів в Омеркурі», «Від Української Громади в Оден-ле-Тіш», «Незабутньому однодумцеві» від націоналістів у Кнютанжі, «Від запорожців в Омеркурі», «Т-во вояків Армії У.Н.Р.», «Кумові від кумів та хресника» від сім'ї Павленків, та ин[ших. - С. Б.]. Крім того було кілька вінків од незнаних осіб. Домовину проводили три місцеві священики-францишканці. Брав участь також український хор із Оден-ле-Тіш. О год. 4-ій відспівано коротку літню, потім цілу панахиду, і величний похід під спів «святий Боже» вирушив на цвинтар. Над могилою виголосив промову у французькій та українській мовах п. Шкрабій, вказавши на заслуги покійника перед Українською Нацією, попрощав покійного п. Рогозний, кинувши в могилу китицю квітів»⁴¹.

Окремо надіслав своє співчуття з приводу втрати ПУН. Керівництво організації охарактеризувало Твердовського як високоідейну людину, взірцевого члена ОУН «та загальнолюбимого товариша, що користувався великим авторитетом серед української колонії у Франції та Люксембурзі». І були сказані такі прощальні слова фронтовику-націоналісту: «Земля Тобі пером, Друже! Пам'ять Твоя буде між нами жити, а коли сповниться наш спільний ідеал, що присвічував Тобі у твоєму такому короткому житті, і український нарід скине із себе кайдани, не забудемо за Тебе: Тіло Твоє спровадимо до рідного краю, щоб спочив Ти на своїй землі, на Україні, яку Ти так безмежно любив!»⁴². Зауважимо, що вже більше чотирнадцяти років справдився в житті ідеал Твердовського - Українська незалежна соборна держава, проте його прах спочиває й досі у вигнанні.

Такі героїчні постаті вояка Армії УНР - члена ОУН, як Осип Твердовський, були зразком для молодого покоління патріотів-націоналістів із західноукраїнських

земель і прикладом для наслідування, як і його ставлення до поневолювачів України, в першу чергу до російського імперіалізму під більшовицьким проводом.

Серед наших земляків-засновників ОУН дещо окремо стоїть постать Євгена Оनाцького. Він уродженець м. Глухова з історичної Чернігівщини (1894-1979 рр.), член Української Центральної Ради від Чернігівщини, секретар УНР (1917-1918 рр.), учасник делегації УНР на мирній конференції в Парижі (1919 р.), був у складі та очолював українську дипломатичну місію в Італії (1919-1921 рр.), мешкав у Римі до 1943 р. З 29 вересня 1943 р. до 18 жовтня 1944 р. ув'язнений нацистами як особа небезпечна для третього рейху. У 1947 р. переїхав до Аргентини, де й завершив своє земне життя. Є. Онацький - талановитий вчений, журналіст, активний громадський діяч і член ОУН⁴³. Одне тільки створення ним самотужки восьмитомної (16 кн.) «Української Малої Енциклопедії» (1957-1963 рр.), якою активно користувалися вчені Інституту історії України Академії наук УРСР, гадки не маючи, хто її автор, робить його легендарною особою.

Нашого славного земляка залучив до ОУН сам Є. Коновалець. Характеристику, яку йому дав полковник Армії УНР, можна знайти у листуванні останнього. 28 січня 1930 р. Коновалець у листі до секретаря ПУН В. Мартинця описує свої враження від заочного (через листування) знайомства з Онацьким: «Взагалі з його листа я бачу, що це є надзвичайно розумна людина. ...натомість був би я затим, щоб його по можності ближче притягнути до праці самого Проводу, а зокрема, щоб його побут в Римі використати так для пропаганди української справи, як теж для нав'язання тісніших зв'язків між ПУН і теперішніми панамі Італії. Інакше кажучи, я був би за тим, щоб після тіснішого його зв'язання з ОУН назначити його представником ПУНу на Італію і при його допомозі начати певну акцію на тамошньому ґрунті. [...] Для цього треба особистого побачення, і я дійсно думаю після переїзду в Швейцарію поїхати відтак на декілька днів до Риму»⁴⁴.

Наприкінці травня 1930 р. у Римі відбулася їхня зустріч. За записом у щоденнику Є. Онацького Коновалець підкреслив під час розмови, що «у нас тепер у Проводі переважатимуть наддніпрянці Андрієвський, Сціборський, Кушнір, Ви... і це дуже важно, щоб він [ПУН. - С. Б.] міг провадити дійсно соборницьку політику...». Автор щоденника по гарячих слідах своїх вражень занотував власну оцінку гостя: «...відчули ми всі себе духово близькими, майже спорідненими. Коновалець виявив себе культурно-тонкою людиною, з якою можна легко й приємно вести розмови на найрізноманітніші теми»⁴⁵.

Після зустрічі чернігівця з головою ПУН у Римі останній після їхнього знайомства у листі до В. Мартинця від 2 червня 1930 р. так передає свої враження: «Скажу Вам тільки коротко, що п. О[нацький] зробив на мене дуже гарне враження. Це людина ще не здеморалізована, а з досить великим, на мою думку, журналістським хистом. Там в нього накльовуються деякі справи, які можуть мати навіть великий вплив на дальший розвій діяльності ОУН, розуміється, треба мати терпеливість. Точніше розкажу Вам при нагоді [мається на увазі їхня скоро зустріч. - С. Б.]»⁴⁶. Так Є. Онацький став членом організації, створив і очолив її місцевий осередок або за іншою назвою «Відділ» у Римі, був уповноваженим ПУН в Італії⁴⁷. У серпні 1939 р. саме в Римі проводився другий Великий Збір ОУН. А вибір місця проведення вищого форуму організації в такий складний час визначався з урахуванням особистих та ділових якостей місцевого керівника.

Як талановитий журналіст Онацький в міжвоєнний час робив багато публікацій в практично всі українські газети та інші періодичні видання в еміграції та на західноукраїнських землях під Польщею, котрі погоджувалися його друкувати. Власне патріотична спрямованість його статей, безкомпромісність до російсько-більшовицького та інших імперіалізмів-поневолювачів України в той тяжкий і непевний час, коли перспективи відновлення Української держави виглядали майже фантастичними, і привернула увагу Коновальця. По своїй суті Є. Онацький дав вбивчо точну характеристику наслідків комуністичної політики на руїнах царської імперії: «большовизм кидаючи наймодерніші і найпоступовіші гасла, повернув Советчину до варварства найтемнішого Середньовіччя»⁴⁸. Пояснюючи редактору газети «Україна» (Чикаго, США) у листі від 2 травня 1931 р. політику ОУН, він

чітко окреслив, що «ми маємо два великих фронти - москвофільство (червоне і біле) та польо[но]фільство». І далі підкреслив: «Мусимо, повторюю, в усіх наших зносинах із чужинцями керуватися виключно нашими націоналістичними інтересами, і не боятися нікого і нічого. Наше діло праве і святе»⁴⁹. Націоналістична та й просто патріотично налаштована молодь Галичини й Волині була знайома з його творчістю та позицією з різних питань ідеології та політики. Так, редактор газети «Український голос» (м. Перемишль - українське Закерзоння в складі тодішньої Польської держави) Зенон Пеленський у листі за 18 лютого 1930 р., висловлюючи своє враження щодо позиції Є. Онацького про принципову відмінність українського націоналізму від італійського фашизму, писав: «Дивно, як Ви висловлюєте тенденцію і думки тутешніх (деяких) провідників молоді [ОУН. - С.Б.], дарма, що не стоїте з ними в безпосереднім зв'язку. Читаючи Вашого листа, я мав враження, що говорю з котримсь із них. Щоб ще далі очеркнути справу, скажу, що це є т.зв. «дух донцовщини» поміж «хлопцями», і коли я запізнав їх із змістом Вашого листа, один з них, тов. С.О. висловився так: - Я завсігди казав, що Є.О. [Є. Онацький. - С. Б.] розумний чоловік!»⁵⁰. Він допомагав молодим націоналістам влаштуватися на навчання в університети Італії⁵¹, тобто мав і власні зв'язки з молодіжними націоналістичними колами Західної України, чуйно ставився до їхніх проблем.

Разом з тим Онацький в часи, коли радикалізм в українському організованому націоналістичному русі був пануючим разом із гаслом «приклад ворогів маємо взяти собі за науку», опосередковано проповідував для майбутньої Української держави засади рівноправності й справедливості у міжнародних й міждержавних відносинах, зокрема у ставленні до Росії, російського народу, російської меншини в Україні. Тобто те, що було здебільшого поза увагою учасників визвольного руху, зосереджених тільки на потребі перемоги ворога, відновити свою державу. Наприклад, у щоденнику він записав свою позицію щодо діяльності російської антикомуністичної еміграції та різних українських груп у вигнанні: «...від червоного Сталіна до білого Мілюкова до чорного Денікіна усіх їх єднає одна найвища ідея - інтереси Росії, що мають стояти понад тимчасовими стражданнями населення... А у нас? Кожний думає тільки про свої власні, або свої закутини страждання, і за ними нездатний бачити вищих інтересів всієї соборної України... Не треба нам чужих територій, але бодай не відмовляємося від тих, що заселені українським народом і становлять його історичну спадщину!»⁵². Зважена та поміркована позиція в міжнародних і міждержавних відносинах уповноваженого ПУН в Італії була відзначена увагою - критикою з боку іншого наддніпрянца з м. Мелітополя Дмитра Донцова (який сам ніколи до ОУН не входив), зокрема за статтю в газеті «Українське слово» (ч. 129, 1935 р.). Автор ідеології чинного націоналізму писав у 1935-1936 рр., що Є. Онацький, який «мріє про «ідеальну справедливість, загальну для цілого людства» про «спільне поняття міжнародної справедливості», який є наївний, щоби припустити існування справедливості «лише для сильних», який вірить не в силу патріотичного почуття свого народу, а в слабкість його в чужого народу...»⁵³. Звернемо увагу, що опонент Онацького традиційно обстоював тезу, що в «інстинкті панування - і лежить суть того патріотизму, який ми подивляємо в англійців, в бельгійців, в росіян»⁵⁴. У 1943 р. на III Надзвичайному Великому Зборі ОУН засади, які Донцов так зневажливо таврував як наївні, остаточно ввійдуть в програму ОУН, яка ознаменувала перехід організації до ідеології демократичного націоналізму⁵⁵.

Таким чином, українські патріоти з Чернігівщини, вояки Армії УНР М. Загривний-Грива та О. Твердовський, діяч УНР Є. Онацький зробили вагомий внесок у становлення ОУН, виховання та підготовку покоління визвольного руху 30-40-их років на засадах непримиренності до російського імперіалізму в будь-яких формах і до інших поневолювачів України. Виховання у молоді героїзму в боротьбі за власну державність вони здійснювали не тільки своєю творчістю й діяльністю в лавах ОУН, а також власним жертвним прикладом. Є. Онацький також був одним із тих, хто ще в 30-і роки закладав підвалини переходу організації до ідеології демократичного націоналізму, зокрема в міжнародних і міждержавних відносинах, у ставленні до Росії.

Джерела та література:

1. Книш З. Становлення ОУН. - К., 1994. - С. 26.
2. Там само. - С. 29.
3. Артюшенко Ю. Легія Українських Націоналістів // Євген Коновалець та його доба. - Мюнхен, 1974. - С. 383.
4. Бойдуник О. Як дійшло до створення Організації Українських Націоналістів // Євген Коновалець та його доба. - С. 368.
5. Там само. - С. 368.
6. Артюшенко Ю. Події і люди на моєму шляху боротьби за державу. 1917-1966. - Чикаго, 1966. - С. 90.
7. Там само. - С. 92-93.
8. Мартинець В. Українське підпілля. Від У.В.О. до О.У.Н. Спогади й матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму. - Б.м., 1949. - С. 330.
9. Кентій А. Збройний чин українських націоналістів. 1920-1956. Історико-архівні нариси. - Т. 1. Від Української Військової Організації до Організації Українських Націоналістів. 1920-1942. - К., 2005. - С. 79.
10. Мартинець В. Названа праця. - С. 332.
11. Муравський В. Протоколи засідань військової та ідеологічної комісії Конгресу Українських Націоналістів 1929 р. // Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. - Львів, 2004. - Збірник 3: До 75-ліття Організації Українських Націоналістів. - С. 59.
12. Муза любові й боротьби: Українська поезія празької школи / Упоряд., ст. й приміт. М. Нервлого. - К., 1995. - С. 14-15.
13. Ленкавський С. Націоналістичний рух на ЗУЗ та І Конгрес Українських Націоналістів // Ленкавський С. Український націоналізм. Твори. - Т. 1. - Івано-Франківськ, 2002. - С. 212.
14. Артюшенко Ю. Події і люди на моєму шляху боротьби за державу. 1917-1966. - С. 88.
15. Мартинець В. Названа праця. - С. 285.
16. Загрівний М. Революційна теорія та закон життя // Розбудова нації. - 1928. - № 3. - С. 59.
17. Муравський В. Засновники Організації Українських Націоналістів. // Розбудова держави. - 2004. - № 1-3. - С. 8-9.
18. Ленкавський С. Названа праця. - С. 209.
19. Муравський В. Протоколи засідань військової та ідеологічної комісії Конгресу Українських Націоналістів 1929 р. - С. 48-58.
20. Муза любові й боротьби. - С. 14-15.
21. Ленкавський С. Названа праця. - С. 212.
22. Грива М. Відповідь // Державна Нація. - 1927. - № 2. - С. 31.
23. Довідник з історії України. - Т. 2. (К-П), / За ред. І.З.Підкови, Р.М.Шуста. - К., 1995. - С. 257.
24. Довідник з історії України. - Т. 3. (Р-Я), / За ред. І.З.Підкови, Р.М.Шуста. - К., 1999. - С. 229.
25. Просалова В.А. Поезія «Празької школи»: Навчальний посібник. - Донецьк, 2000. // <http://www.vesna.org.ua/txt/prosalovav/poerprsh.html>.
26. Доценко Р. Поезія Марти Тарнавської. // <http://poetry.uazone.net/tarnawska/critique.html>
27. Мірчук П. Нарис історії ОУН. - Т. 1. - Мюнхен; Лондон; Нью-Йорк, 1968. - С. 88.
28. Осип Твердовський // Розбудова Нації. - 1930. - № 5-6. - С. 101.
29. Державний архів Чернігівської області (далі - ДАЧО). - Ф. 679. - Оп. 10. - Спр. 765. - Арк. 39 (зворот) - 40.
30. ДАЧО. - Ф. 679. - Оп. 10. - Спр. 467. - Арк. 612 (зворот).
31. ДАЧО. - Ф. 679. - Оп. 10. - Спр. 452. - Арк. 98 (зворот)
32. ДАЧО. - Ф. 679. - Оп. 10. - Спр. 467. - Арк. 618 (зворот)
33. ДАЧО. - Ф. 679. - Оп. 10. - Спр. 778. - Арк. 153 (зворот)
34. ДАЧО. - Ф. 679. - Оп. 10. - Спр. 452. - Арк. 98 (зворот), 99
35. Докладніше про орден див.: http://www.armymuseum.ru/rian2_r.html
36. Осип Твердовський // Розбудова Нації. - 1930. - № 5-6. - С. 101-102.
37. Мірчук П. Названа праця. - С. 71.
38. Осип Твердовський // Розбудова Нації. - 1930. - № 5-6. - С. 102.
39. Мірчук П. Названа праця. - С. 483.
40. Осип Твердовський // Розбудова Нації. - 1930. - № 5-6. - С. 102.
41. Там само. - С. 102-103.
42. Там само. - С. 103.
43. Енциклопедія українознавства / Наук. т-во ім. Т.Шевченка у Львові. - Репринт. відтворення вид. 1955-1984 рр. - Львів, 1993 - Т. 5: Перевидання в Україні, 1996. - С. 1854.; Верстюк В.Ф., Осташко Т.С. Діячі Української Центральної Ради. Біографічний довідник. - К., 1998. - С. 140-141.; Коновалець Є. «Я б'ю в дзвін, щоб зрушити справу ОУН з мертвої точки...». - С. 228.; Квасієнчиклопедія ОУН-УПА. // <http://webcenter.ru/~libukr/kwenc/kwenc.htm>.
44. Коновалець Є. «Я б'ю в дзвін, щоб зрушити справу ОУН з мертвої точки...». Невідомі

документи Організації Українських Націоналістів. Рік 1930. - С. 44.

45. Онацький Є. У вічному місті. Записки українського журналіста. Рік 1930. - Буенос-Айрес, 1954. - С. 231-232.

46. Коновалець Є. «Я б'ю в дзвін, щоб зрушити справу ОУН з мертвої точки...». - С. 165.

47. Мірчук П. Названа праця. - С. 483.

48. Онацький Є. У вічному місті. Записки українського журналіста. Рік 1930. - С. 248.

49. Онацький Є. У вічному місті. Записки українського журналіста. Роки 1931-1932. - Торонто, 1981. - С.57-58.

50. Онацький Є. У вічному місті. Записки українського журналіста. Рік 1930. - С. 43-44, 96-97.

51. Про це Є. Онацький писав у : Онацький Є. У вічному місті. Записки українського журналіста. Рік 1930. - 533 с.; Онацький Є. У вічному місті. Записки українського журналіста. Роки 1931-1932. - 632 с.

52. Онацький Є. У вічному місті. Записки українського журналіста. Роки 1931-1932. - С. 345-346.

53. Донцов Д. Патріотизм. - / Квартальник «Вісника», місячника літератури, мистецтва, науки й громадського життя. Ч. 1., 1936. - Львів, 1936. - С. 37.

54. Там само. - С. 26.

55. ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби. 1929-1955.: Збірка документів. - Б.м., 1955. - С. 107, 112.

Сергій Соломаха

УКРАЇНЬСКА НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНА РЕВОЛЮЦІЯ 1990-1992 РОКІВ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ

Основні рушійні сили та учасники

1. Рух робітників та інженерно-технічних працівників (ІТР) за демократизацію управління на підприємствах, що розглядався його учасниками як спосіб підйому виробництва, в першу чергу товарів народного споживання, дефіцит яких був на той час кричущим.

2. Так звана «демократична» течія серед частини членів КПРС, які вбачали в поновленні «ленінських принципів» вихід з глухого кута, в якому опинилась мілітаризована економіка СРСР.

3. Рух за реабілітацію і поновлення прав репресованих за роки тоталітарного сталінського режиму та незадоволених (ображених) режимом.

4. Рух кооператорів та підприємців, народжений послабленням адміністративного тиску з боку держави.

5. Рух україномовної інтелігенції, пригнобленої комуністичним режимом, статус якої обмежувався роботою в офіційних україномовних виданнях, закладах культури та освіти.

6. Так звані «агенти впливу» із спецслужб.

Саме представники цих рухів і течій утворили масовий рух, направлений на повалення мирним шляхом монополії Комуністичної партії на владу, демократизацію і, нарешті, здобуття Україною незалежності. Цей рух оформився 9 липня 1989 року в громадсько-політичну організацію - Чернігівське відділення Народного руху України за Перебудову, яка очолила національно-демократичну революцію 1990-1992 років на Чернігівщині.

Пізніше Чернігівське відділення Народного руху України за Перебудову перетворилося в політичну партію - Чернігівську крайову організацію Народного руху України, з 21 січня 2000 року діє як РУХ (Український Народний Рух), а з 25 січня 2003 року як Українська народна партія.

І якщо «ковбасна» революція в січні 1990 року була початком активної фази національно-демократичної революції на Чернігівщині, то її завершенням вважаємо формування обласної державної адміністрації В.Мельничука у травні 1992 року.